DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-35

ІСТОРИЧНА ОСВІТА У ВИЩІЙ ШКОЛІ ТА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ: МІЖ АКАДЕМІЧНИМ ЗНАННЯМ І СУСПІЛЬНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Татарко І. І.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Дунайський інститут Національного університету
«Одеська морська академія»
м. Ізмаїл, Україна

Історична освіта у вищій школі посідає особливе місце у формуванні світогляду молодого покоління, оскільки її завдання не обмежується передаванням сукупності знань про минуле. Вона формує здатність критично працювати з джерелами, аналізувати різні інтерпретації історичних подій, розрізняти факти і оцінне судження, усвідомлювати взаємозв'язок між минулим і сучасністю. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах сучасної України, де історія стала одним із важливих чинників суспільної консолідації, а водночас – об'єктом політичних маніпуляцій.

Важливий внесок у осмисленні проблеми співвідношення історичного знання та суспільної пам'яті зробили П. Нора, М. Хальбвакс. Французький філософ і соціолог М. Хальбвакс розглядав колективну пам'ять як соціально зумовлений феномен, пов'язаний із груповою ідентичністю та сучасними потребами суспільства [6, с. 75]. Його співвітчизник, історик П. Нора наголошував на відмінності між пам'яттю та історією, підкреслюючи, що пам'ять є живою, емоційною та вибірковою, тоді як історія претендує на критичне й аналітичне дослідження минулого[5, с. 15].

Щодо проблеми культурно-інформаційних впливів на українське суспільство, його історичну пам'ять та історичну свідомість в умовах сучасного глобалізованого світу інтерес викликають наукові розробки українських вчених Я. Грицака, В. Артюха, Ю. Зернія, Л. Нагорної та ін.

Історична освіта у вищій школі виступає важливим механізмом формування уявлень про походження сучасного суспільства, його цінності, конфлікти та перспективи розвитку. Саме через освіту молоде покоління засвоює певні інтерпретації історичних подій, оцінки діяльності історичних діячів, уявлення про героїв і жертв, тяглість або переривчастість історичного розвитку.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в Україні, де питання історичної пам'яті протягом тривалого часу залишається одним із важливих чинників суспільних дискусій. Російсько-українська війна та дерусифікаційні процеси істотно впливають на те, як українське суспільство сприймає власне минуле.

У цих умовах університетська історична освіта опиняється на перетині кількох вимірів: академічного, освітнього, політичного та суспільного. З одного боку, вона має забезпечувати науковість і доказовість історичного знання. З іншого – не може ігнорувати суспільний запит на осмислення травматичного минулого, формування громадянської відповідальності та протидію маніпуляціям історією.

Поняття «історична пам'ять» належить до центральних категорій сучасних гуманітарних досліджень. Г. Касьянов зазначає, що історична пам'ять є складним соціокультурним феноменом, який формується під впливом різних суспільних факторів і не може бути зведений лише до державної політики [3, с. 131].

Освіта є одним із найбільш системних каналів формування такої пам'яті. Шкільні та університетські курси історії визначають не тільки перелік подій і персоналій, а й способи їх інтерпретації. Сучасна історична освіта не повинна зводитися до механічного засвоєння готового національного наративу. Її важливим завданням є формування здатності здобувача освіти самостійно працювати з історичною інформацією. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям реформування історичної освіти в Україні. У затверджених Міністерством освіти і науки України у 2024 р. Концептуальних засадах реформування історичної освіти наголошено на необхідності модернізації змісту та методики викладання історії, інтеграції історії України та всесвітньої історії, формування цілісного розуміння українського історичного процесу в європейському та світовому контекстах[4].

Тому особливого значення набуває джерелознавчий підхід. Робота з документами, статистичними матеріалами, мемуарами, пресою, фотографіями, усними свідченнями та цифровими джерелами дозволяє здобувачам освіти побачити складність минулого й відмовитися від спрощеного поділу історичних явищ на однозначно «правильні» або «неправильні».

Отже, історична освіта має виконувати подвійну функцію: сприяти збереженню суспільно значущої пам'яті та забезпечувати її критичне переосмислення.

Одним із механізмів, за допомогою яких держава та суспільні інституції впливають на публічне представлення минулого є політика пам'яті. Вона проявляється через освітню політику, діяльність музеїв

та архівів, пам'ятники й меморіали, календар пам'ятних дат, назви вулиць, державні комеморативні практики та інформаційний простір.

Для України проблема політики пам'яті має особливе значення через складність історичного досвіду. Українські землі тривалий час перебували у складі різних держав, а українське суспільство пережило імперські політики. У результаті сформувалися різні регіональні та групові моделі пам'яті.

Одним із ключових викликів сучасної України є подолання імперського та радянського способів опису українського минулого. Але деколонізація не повинна означати заміну одного спрощеного наративу іншим. В цьому контексті завдання історичної освіти полягає у формуванні здатності розуміти його багатовимірність. Я. Грицак наголошує на необхідності розглядати становлення української нації в широкому європейському та світовому контексті [2, с. 44].

Позитивну роль у створенні необхідного простору для формування історичної грамотності і культури відіграють медіа. Цифрові формати дозволяють зробити складний матеріал доступнішим, залучати широку аудиторію до музейних та архівних ресурсів, поширювати результати наукових досліджень і стимулювати інтерес до минулого. Проте медіасередовище одночасно створює значні ризики. Особливо небезпечною є практика поширення псевдоісторичних концепцій, конспірології та пропагандистських міфів. Університетська освіта повинна не протиставляти академічну історію публічній, а навчати студентів критично працювати з обома типами історичного знання.

Ефективним підходом може бути включення до навчального процесу аналізу конкретних медіапродуктів. Здобувачі освіти можуть порівнювати академічну статтю, телевізійний сюжет, допис у соціальній мережі та музейну експозицію, присвячені одній події. Такий підхід дозволяє побачити, як змінюються акценти залежно від формату, цільової аудиторії та комунікативної мети.

У нових інформаційних умовах змінюється і роль викладача історії. Викладач має створювати освітнє середовище, у якому здобувач освіти може ставити складні питання, висловлювати аргументовані позиції та перевіряти власні припущення.

Одним із головних завдань є формування розуміння різниці між фактом, інтерпретацією та оцінкою. Студент повинен навчитися розрізняти ці рівні та не сприймати будь-яку інтерпретацію як беззаперечну істину.

Не менш важливо формувати етичний вимір історичного знання. Вивчення минулого пов'язане з людськими трагедіями, війнами, масовими злочинами. Викладач має допомогти здобувачам освіти

усвідомити, що історичні події стосуються не лише абстрактних політичних процесів, а й життя конкретних людей.

Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що історична освіта у вищій школі є важливим інструментом формування історичної пам'яті, але її роль не повинна обмежуватися відтворенням усталених суспільних наративів. У сучасних умовах університет має бути простором критичного та відповідального осмислення минулого.

Перспективною моделлю є поєднання академічної історії, історичної пам'яті та публічної історії. Такий підхід передбачає використання різноманітних джерел, залучення медіа й цифрових ресурсів, розвиток медіаграмотності та створення умов для відкритого наукового діалогу.

Відповідальна історична освіта має сприяти формуванню не просто обізнаного, а критично мислячого громадянина, здатного усвідомлювати зв'язок між минулим і сучасністю. Саме такий підхід створює передумови для формування зрілої історичної пам'яті, яка не ґрунтується на замовчуванні чи міфологізації, а спирається на знання, критичне мислення, суспільний діалог і відповідальність.

Література:

1. Барановська Н. Національна історико-культурна спадщина в системі історичної пам'яті та викликів сучасної глобалізації. Historical and Cultural Studies. *Історико-культурні студії*. 2016. Vol. 3, № 1. С. 7–12.

2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 1996. 360 с.

3. Касьянов Г. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал*. 2016. № 2. С. 118–137.

4. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30 липня 2024 р. № 1072. Міністерство освіти і науки України.

5. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. – Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989), pp. 7–24.

6. Halbwachs M. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press – 1992. P. 224.